

ÜÇÜNCÜ YÜZYIL HİRİSTİYANLIĞINDA DİNDEN DÖNME HADİSELERİ VE NOVATİANİZM

Hasan DARCAN*

ÖZET

Novatianizm, Novatian'ın (ö:258) görüşleri etrafında oluşan erken dönem Hıristiyan akımıdır ve kilise tarafından *heretik* ve *ayrılıkçı* kabul edilmektedir. Bundan dolayı da Novatianistler kilisenin eleştirilerinin hedefi haline gelmişlerdir. Onlar temel olarak, *laps*lerin (mürtetler) dine geri dönmeleri konusunda takındıkları sert tavır ve ayrı bir kilise yapısı tesis etmeleri sebebiyle eleştirilmişlerdir. Ancak Novatian ve Novatianizm eleştirisinde kilisenin ne kadar objektif olduğu sorgulanabilir. Bu çalışmada da, kısaca Novatian ve Novatianizm tanıtılmış ve kilisenin bu konudaki duruşu nesnel bir tavırla sorgulanmaya çalışılmıştır. Sonuçta, karşılıklı olarak hem Novatianistlerin hem de merkezi kiliseyi temsil eden bazı teologların birtakım uygulamalarında tutarsızlıkların olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Novatian, Novatianizm, Mürtet (Lapsi), Cyprian, Cornelius, Kartaca Konsili.

APOSTASY CASES IN THE THIRD CENTURY OF CHRISTIANITY AND NOVATIANISM

ABSTRACT

Novatianism was a early Christian movement which was formed around Novatian (d. 258) and considered heretical and schismatic by the Catholic Church. Therefore, the Novatianists became the target of the Church's criticism. Basically they were criticized because of their view about readmission of lapsi (apostates) into the Christianity and establishment of different kind of church. However, objectivity of church's criticism about Novatian and Novatianism, can be questioned. In this paper, Novatian and Novatianism were briefly introduced and Church's objectivity about them was discussed. As a conclusion, it was figured out that both Novatianists and some theologians who represent the Catholic Church had some inconsistencies in their attitudes.

Keywords: Novatian, Novatianism, Apostate (Lapsi), Cyprian, Cornelius, Council of Carthage.

* Yrd. Doç. Dr., Fatih Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi ABD Öğretim Üyesi.

Giriş

Roma İmparatorluğu topraklarında doğan Hıristiyanlık, yeni bir din olarak oluşmaya başladığı ilk andan itibaren yönetimin baskı ve şiddetine maruz kalmıştır. Yapılan baskı ve şiddetin dozu, bazı dönemlerde artmış ve Hıristiyanlık topyekûn bitirilmeye çalışılmıştır. Bu anlatıma uyan en dikkat çekici süreçlerden birisi, üçüncü yüzyılda **İmparator Decius** (249-251) döneminde yaşanmıştır.

Decius, idaresinde bulunan tüm halkı ortak bir ritüel etrafında birleştirmeye niyetlenir. Bunun için M.S. 250 yılının başlarında **restitutor sacrorum** (kutsal şeyleri yenileme) anlayışıyla Hıristiyanları, dinlerini terk ederek Roma Tanrılarına kurban kesmeleri hususunda zorlar ve isteğini kabul etmeyenleri yılın ilk üç ayı boyunca (Ocak, Şubat, Mart) sürgüne gönderir. Ancak birkaç ay sonra isteklerine boyun eğmeyenleri, hapis ve işkence ile cezalandırır.¹ Cezalara rağmen baskılara direnen ve duruşundan vazgeçmeyenler içinse verdiği cezayı, ölüm olarak değiştirir. Neticede de bazı Hıristiyanlar infaz edilirler.² Bazıları ise – hatta çoğu- yönetimin beklediği şekilde din değiştirerek **lapsi** (mürtet) olurlar.³ Ne var ki baskıların zamanla azalması ile birlikte din değiştiren bu kimseler yani **lapsiler**, tekrar Hıristiyan olmayı isterler. İşte bu noktada, Hıristiyanlık içinde önemli tartışmalar başlar. Tartışmaların ana konusu, **lapsilerin** Hıristiyanlığa tekrar dönüp dönemeyecekleri veya dönerlerse nasıl muamele görecektir. Bu tartışmada merkezi kilise, ılımlı bir tutum izleyerek bu kimselerin kiliseye tekrar kabul edilmeleri gerektiği görüşünü savunur. Merkezi kilisenin görüşüne göre daha sert bir tutum izleyen ve **lapsilerin** komünyonu (Hıristiyan topluluğa) alınmaması, alınsalar da onlara farklı muamelede bulunulması gerektiğini savunanlar da olur. İkinci görüşün başını çeken kişi, **Romalı din adamı ve teologu Novatian**'dır (ö:258).

¹ Bradley M. Peper, *The Development of Mater Ecclesia in North African Ecclesiology*, (Basılmamış Doktora Tezi), Vanderbilt University, Tennessee 2011, s. 72-3.

² Hıristiyanların baskılar karşısında istenileni yapmak yerine şehit olmayı tercih etmeleri, Yeni Ahit'te şehitlere vaat edilen müjdelerle yakından ilişkilidir. Örneğin, "Diriliş ve yaşam benim dedi. Bana iman eden kişi ölse de yaşayacaktır. Yaşayan ve bana iman eden asla ölmeyecek." (Yuhanna, 11:25-26); "Canını kurtaran, onu yitirecek. Benim uğruma canını yitiren ise onu kurtaracaktır." (Matta, 10:39); "Gökten bir ses işittim. Şunu yaz: bundan böyle Rab'be ait olarak ölenlere ne mutlu! diyordu." (Vahiy, 14:13); vb.

³ Joseph M. Bryant, "The Sect-Church Dynamic and Christian Expansion in the Roman Empire: Persecution, Penitential Discipline, and Schism in Sociological Perspective", *The British Journal of Sociology*, 44/2, 1993, s. 324.

Hayatına dair çok az bilgi sahibi olunan Novatian'ın,⁴ M.S. 200 yılında doğduğu kabul edilir. Frikyalı olduğu ileri sürülse de,⁵ bu durumu teyit eden başka bir bilgi olmadığı için bu iddiaya katılmak pek mümkün değildir. Böyle bir iddianın nedeni, Novatian'ın Frikyalı'da takipçi sayısının çok olmasından veya **Montanist**lerle⁶ arasında bir bağlantı varmış gibi gösterilmek istenmesinden kaynaklanmış olabilir.⁷ Roma Kilisesi'nde Latince eser kaleme alan ilk kişi olan Novatian, dönemin Papası tarafından, diğer din adamlarının itirazına rağmen, papaz olarak atanır.⁸ Hatta **Papa Fabian**'ın (236-250) ölümünden sonra yeni Papa seçilene kadar Roma'daki rahipler sınıfına liderlik eder. Onun en dikkat çeken yönü, kilisenin **Romalı Cornelius**'u (250-253) Papa olarak belirlemesine rağmen kendisini Papa seçtirerek 250-258 yılları arası **antipapa** olarak görev yapmasıdır. Ünlü **kilise tarihçisi Socrates**'e (ö:439 sonrası) göre Novatian, 258 yılında şehit edilir.⁹ Fakat diğer kilise yazarlarının şehitlik konusunda herhangi bir ifadeden kaçınmaları, Socrates'i bu yorumunda yalnız bırakmaktadır.

Novatian'ın düşünceleri kısa bir süre içinde, merkezi kilise tarafından sapkın ve ayrılıkçı kabul edilen bir akım olan **Novatianizm**'e dönüşür. Novatianizm, *laps*lerin (mürtetler) Hıristiyanlığa geri dönme istekleri karşısında takındığı katı tavırdan dolayı sapkın, alternatif din adamlarının atanmasıyla ikinci bir kilise teşkilatı tesis ettiği için de ayrılıkçı kabul edilir. Fakat merkezi kilisenin Novatianizm'e yönelik bakış açısının tamamının doğruluğuna katılmak pek mümkün değildir. Çünkü Novatianizm hakkındaki bilgilerin çoğu, **Kartaca Piskoposu Cyprian** (ö:258) ve **ilk kilise tarihi yazarı Eusebius** (ö:339/340) başta olmak üzere Novatian'a muhalif yazarlardan elde edilmektedir. Novatian'a ait olduğu düşünülen eserlerin önemli bir kısmı ise, erken dönem Hıristiyanlıkta heretik kabul edilen eserlerin çoğunda karşılaşıldığı üzere günümüze

⁴ İsmi, "Novatianus" veya Grekçe kullanan Hıristiyan yazarların kullandığı gibi "Novatus" olarak da bilinir.

⁵ Philostorgius, *Church History*, 8.15, çev. Philip R. Amidon, Society of Biblical Literature, Atlanta 2007.

⁶ Montanistler, Montanizm hareketi içinde yer alan kimselere verilen isimdir. Bu hareket, Hıristiyanlık içinde ikinci yüzyılda Montanus öncülüğünde doğmuş ve dördüncü yüzyılın sonlarına kadar varlığını sürdürmüştür. Dünyevî isteklerden uzak bir şekilde yaşayan Montanistlerin en önemli özelliği, millenarist olmalarıdır. Daha detaylı bilgi için bkz. Cengiz Batuk, "Millenarianist Bir Hareket Olarak Montanizm", *Milî ve Nihal*, 1/1, 2003, s. 41-71.

⁷ Adolf Harnack, "Novatian", *A Religious Encyclopaedia or Dictionary of Biblical, Historical, Doctrinal, and Practical Theology*, ed., Philip Schaff, Funk & Wagnalls Company, Toronto, New York & London 1894, III, 1670.

⁸ John Chapman, "Novatian and Novatianism", *The Catholic Encyclopedia*, Robert Appleton Company, New York 1911, XI, 138.

⁹ Socrates, *The Ecclesiastical History*, (Npnf 2/2), ccel.org'daki edisyon, 4.28.

ulaşamamıştır.¹⁰ Muhalif yazarların eserleri tek kaynak haline gelmiş olduğundan ciddi bir karşılaştırma yapmak da mümkün değildir.

Bu bağlamda makalenin hedefi, Novatian ve Novatianizm'in baştan sona kronolojik bilgilerini içeren tasviri bir tanıtımını yapmak değildir. Tabii ki anlam bütünlüğü yakalamak için tarihi gelişmelere yer verilecektir. Ancak konuya problem merkezli yaklaşarak ana kilisenin Novatian ve Novatianizm'e yönelttiği eleştirilere odaklanılacak ve bu eleştirilerin tutarlılığı tartışma konusu yapılacaktır. Bu çerçevede ilk olarak Novatian'ın, vaftiz olması ve presbiter atanması ile piskopos seçilmesi ve bunun merkezi kilisede oluşturduğu rahatsızlık üzerinde durulacaktır. Akabinde Novatian'ın *lapsler* hakkındaki görüşleri incelenecektir. Daha sonra, Novatianizm'in kilise tarafından ayrılıkçı bir hareket kabul edilmesi değerlendirilecek ve Novatian sonrası Novatianizm'in yaşadığı süreç eleştirel bir üslupla ele alınacaktır.

1. Novatian'ın Vaftizi ve Din Adamı Olarak Atanması

Yukarıda belirtildiği üzere Novatian 250 yılında, merkezi kiliseye alternatif olarak kendini Papa seçirmiştir. Bu seçimden ve *lapsler* hakkındaki düşüncelerini açıklamadan önce Novatian, kilise içinde ortodoks görülen isimlerden birisidir. Hatta bu süreçte yazdığı *A Treatise of Novatian Concerning the Trinity*¹¹ (Teslise Dair Novatian'ın İncelemesi) adlı eseri teslisi anlatan önemli çalışmalardan birisi kabul edilir. Ancak onun kiliseyle problemler yaşaması ile birlikte önceki yaşamına ait detaylar, merkezi kilise tarafından eleştirel bir dille anlatılmaya başlanır. Bunların başında vaftiz edilmesi ve papaz olarak atanması vardır. Ona bu eleştirileri yöneltenler Papa Cornelius ve Kartaca Piskoposu Cyprian'dır.¹²

Cornelius, Novatian'ın vaftiz olmasıyla ilgili olarak, şeytanın uzun zamandan beri onun içinde olduğunu, amansız bir hastalığa yakalanıp öleceğini anlayınca da suyu başından dökerek/serperek (*baptismus clinicorum*) vaftiz olduğunu iddia eder.¹³ Cornelius, buradaki temel eleştirisini vaftizin geç yapılmasına değil, söz konusu vaftiz anlayışının yanlışlığı üzerine yoğunlaştırır. Böylece, Novatian'ın vaftiz olmadığını olsa da geçersiz olduğunu anlatmayı hedefler.

¹⁰ Nitekim Jerome, Novatian'a ait olduğunu söylediği dokuz eseri ismen zikreder ve daha bunlar gibi başka eserlerinin de olduğunu belirtir. Jerome, *Lives of Illustrious Men*, (Npnf 2/3), ccel.org'daki edisyon, 70. Ancak bu eserlerden pek çoğu günümüze ulaşamamıştır.

¹¹ Novatian'ın bu eseri için bkz. Novatian, *A Treatise of Novatian Concerning the Trinity*, (ANF 05), s. 1462-534. Diğer pek çok eserinin günümüze ulaşmadığı halde bu eserin ulaşması, onda merkezi kilisenin dogmalarına aykırı görüşlerin olmaması olabilir.

¹² Bu ikili, sadece bu konuda değil Novatian'ı ilgilendiren neredeyse her hususta eleştirel bir üslup kullanmaktan çekinmemiştir.

¹³ Eusebius, *The Church History*, (Npnf 2/1), ccel.org'daki edisyon, 6.43.14.

Novatian'a karşı hemen her meselede Cornelius ile aynı görüşleri savunan Cyprian ise, vaftiz konusunda farklı bir tavır sergiler. Çünkü o, bir yerde Novatian'ın vaftizinin geçerli olduğunu doğrudan¹⁴ diğer bir yerde ise dolaylı¹⁵ olarak ifade eder. Ona göre Novatian, merkezi kiliseden ayrılmadan önce vaftiz olmuştur ve bu vaftizi geçerlidir. Fakat Cyprian'ın bu ifadeleri ile aslında anlatmak istediği, Novatian'ı övmek değildir. O, Novatian'ın merkezi kiliseden ayrılarak kendisine (Novatian'a) tâbi olanlara yönelik uyguladığı yeniden vaftizin gereksiz olduğunu vurgulamak istemektedir. Zira Novatian, merkezi kilise tarafından yapılan vaftizin geçersiz olduğunu düşünmekte, bu nedenle inananların "tekrar vaftiz edilmesi" (*re-baptism*) gerektiğini savunmaktadır. Bunun için de kendi fikrini benimseyen kimseleri tekrar vaftiz etmektedir. İşte Cyprian, Novatian'ın bu uygulamasını eleştirir ve yeniden bir vaftiz yapılmasını anlamsız görür. Fakat bunu yaparken Novatian'ın kilise içinde olduğu vaftizinin de geçerli olduğunu ifade eder. Dolayısıyla Cyprian'a göre Novatian'ın vaftiz olmasında her hangi bir problem yoktur.

Her ne kadar Novatian'ın vaftizinin geçersiz olduğunu ileri sürse de aslında Cornelius'un da Cyprian'a yakın bir çizgide durduğu görülmektedir. Çünkü Cornelius, Novatian'ın, vaftizden sonra "yapması gerekenleri" yapmadığını söyleyerek, vaftizin gerçekleşmesinde görünürde hata olmadığını kendisi de ima eder. Öyleyse Cornelius'un, Novatian'ın vaftizinin geçersiz olduğunu gündemde tutmasının başka bir nedeni olmalıdır. Bu nedene geçmeden önce "yapması gereken" şeylerin ne olduğunun tespiti yapılmalıdır. Bundan maksadı büyük bir olasılıkla, vaftizi sağlamlaştırmak ve vaftizi pekiştirmek için yapılan "el koyma" yani *konfirmasyon* sakramentidir. Nitekim bir sonraki ifadesinde Cornelius, "*bunu almadığına göre, Kutsal Ruh'u nasıl alabilir?*" şeklinde soru sorarak, Kutsal Ruh'un alınmasındaki tek yol olan konfirmasyonun eksikliğine dikkat çeker.¹⁶ Bununla beraber Novatian'ın bilinçli bir şekilde bu sakramenti yerine getirmediğine dair başka bir bilgi de bulunmamaktadır.¹⁷

¹⁴ Cyprian, *The Epistles of Cyprian*, (Anf 05), ccel.org'daki edisyon, 75.

¹⁵ *A.g.e.*, 72.2.

¹⁶ Eusebius, *The Church History*, 6.43.15. Konfirmasyon, Elçilerin İşleri'nde geçtiği üzere Kutsal Ruh'u bir Hıristiyan'ın alması için, din adamı tarafından, kişinin üzerine el konularak kutsanmasıdır. Konfirmasyon olmadığı müddetçe vaftiz olursa bile Kutsal Ruh bu kimseye gelmemektedir. Elçilerin İşleri, 8:14-17. Vaftiz, günahattan kurtulmayı sembolize ederken; konfirmasyon ise Tanrı'nın İsa aracılığıyla insan için yaptıklarına şahit olma, Mesih'in askeri olma, kusursuz bir Hıristiyan olma gibi özellikleri simgelemektedir. Ali Erbaş, *Hıristiyanlıkta İbadet, Ayışığı* Kitapları, İstanbul 2003, s. 174-9.

¹⁷ Arthur Cushman McGiffert (Çeviren ve notlar ekleyen), Eusebius, *The Church History*, (Npnf 2/1), ccel.org'daki edisyon, 6.43.15., (dipnot, 2129).

Bu noktada Cornelius'un, Novatian hakkındaki bu iddialarıyla asıl hedefinin ne olduğu sorusu akla gelmektedir. Kanaatimizce Cornelius'un, önce vaftize sonra da konfirmasyona kendi içinde çelişkiye düşecek kadar tepkisel yaklaşmasının nedeni, Novatian'ın din adamı sınıfına dâhil olmaması gerektiğini anlatmak istemesidir.¹⁸ Zira konfirmasyonu eksik olan birisinin din adamı olarak atanması mümkün değildir. Nitekim konfirmasyon, vaftizden sonra ve din adamı takdisinin öncesinde yer alır. Dolayısıyla vaftizsiz ve konfirmasyonsuz din adamı ataması yapılamaz. Bununla beraber biraz önce de ifade edildiği gibi Novatian'a konfirmasyon sakramentinin sonradan uygulanmadığına dair net bir ifadenin bulunmaması, Cornelius'un yorumlarına gölge düşürmekte ve bunlara inanılmasını zorlaştırmaktadır.¹⁹ Bununla birlikte –ulaşabildiğimiz kadarıyla– Novatian'a, konfirmasyon uygulandığına dair bir ifadenin olmaması da Cornelius'u destekler mahiyettedir.

Bu durumda Cornelius'un, Novatian'ın din adamı olamayacağı/olmaması gerektiğine ciddi anlamda inandığı anlaşılmaktadır. Nitekim o, eleştirilerinin devamında baskı döneminde Novatian'ın korkaklık ve hayat tutkusu nedeniyle papaz olduğunu inkâr ettiğini ve başka bir felsefeye²⁰ (dine, inanca, muhtemelen de pagan inançlarına) gönül verdiği için artık papaz olmayı istemediğini iddia etmiştir. Dahası diyakozların (Papaz yardımcısı) bu zor günlerde Hıristiyan halka yardımcı olması gerektiğine dair Novatian'dan talepte bulunmalarına rağmen onun odasından (saklandığı yerden) çıkmadığını ve bu istekleri göz ardı ettiğini dile getirmiştir.²¹

Ne var ki, bu iddialarında da Cornelius'a katılmak çok mümkün değildir. Çünkü Novatian'ın baskı sürecinde aktif vazifesinden geri çekilmesi, asketik bir yaşamı tercih etmesinden kaynaklanıyor olabilir.²² Bundan dolayı Novatian'ın bu durumunu, “başka bir felsefeyi benimsediği” şeklinde yansıtmak veya onu “Stoacı bir Hıristiyan” olarak tanımlamak²³ doğru olmasa gerekir. Bu tercihlerini, “korkaklık veya hayat tutkusu” olarak tanımlamak da gerçeği ifade etmeyecektir. Ayrıca bu tavrıyla o, farklı bir mücadele yolunu tercih etmiş olabilir. En azından bahsedilen ihtimalleri de göz önünde bulundurmak

¹⁸ Charles Tylor, *Early Church History*, Headley Brothers, London 1906, s. 161.

¹⁹ Ronald E. Heine, “Cyprian and Novatian”, *The Cambridge History of Early Christian Literature*, ed. Frances Young, vd., Cambridge University Press, Cambridge 2008, s. 157.

²⁰ Bundan maksadı Stoacılık olabilir. Bunun için bkz. Henry Hart Milman,, *The History of Latin Christianity*, Sheldon and Company, New York 1867, I, 47.

²¹ Eusebius, *The Church History*, 6.43.16.

²² Arthur Cushman McGiffert, Eusebius, *The Church History*, 6.43.16., (dipnot, 2131).

²³ Johannes Quasten, *Patrology*, Christian Classics Inc, United States of America 1986, II, 216.

gerekir.²⁴ Kaldı ki Novatian hakkındaki söz konusu bütün iddialar kabul edildiği takdirde onun Papa tarafından, Roma rahip sınıfının başına yönetici olarak atanmasına anlam verilemeyecektir.²⁵

Bu durumda şu sorunun cevabının bulunması gerekmektedir: Neden Cornelius ısrarla Novatian'ın papaz olarak atanması ve vaftiz edilmesi ile bu kadar uğraşmaktadır? Cornelius'un mektuplarında bu sorunun cevabını tam olarak tespit etmek zor olsa da kanaatimizce bunun nedeni, Novatian'ın piskoposluğunu, temelden sarsmak istemesidir. Çünkü Novatian, Cyprian'ın dikkatleri çektiği üzere papaz olarak görev yaptığı sıralarda ilmi, hitabeti ve gayretleri sayesinde cemaat içinde popüler olmuş ve bu sayede önemli bir itibar elde etmiştir.²⁶ Bundan dolayı da Cornelius, alt yapısı olmaksızın doğrudan Novatian'ın piskopos olarak kutsanmasına dair söylenecek bir ifadenin aksi tesir uyandırabileceğini tahmin etmiş ve vaftiz başta olmak üzere konfirmasyon ve din adamı olarak atanmasındaki yanlışlıkların veya eksikliklerin olduğunu göstermeye çalışarak, cemaatin fikrini etkilemek istemiş olabilir. Öyleyse Novatian'ın piskopos (Papa) seçilmesi ve bu konudaki tartışmalara geçilebilir.

2. Piskopos (Papa) Seçilmesi

Bilindiği üzere Roma Piskoposu aynı zamanda Papa olarak anılmaktadır. Papa unvanını, V. yüzyıla kadar nerdeyse bütün piskoposlar kullanmaktayken, XI. yüzyıldan itibaren resmi olarak sadece Roma Piskoposlarının kullanımına izin verilmiştir.²⁷ Novatian kendini Roma Piskoposu olarak kutsanmasını sağladığı için aynı zamanda "Papa" unvanını da almış; bu nedenle de seçilmiş Papa Cornelius'un papalığını kabul etmeyerek kendisini papa ilan ettiği için *antipapa* (papa karşıtı) kabul edilmiştir. İşte tartışılan husus da Cornelius'a rağmen Novatian'ın kendisini papa seçtirmesidir.

Hıristiyan geleneğinde, bir Papa'nın vefatından hemen sonra yeni Papa seçimi gerçekleşir. Ancak Fabian'ın vefatından sonra İmparator Decius'un Roma'da olmasından dolayı bu seçim hemen yapılamaz. On dört ay boyunca Decius'un Roma'dan ayrılması beklenir. Onun ayrılmasıyla birlikte yapılan papalık seçimlerinde Cornelius yeni papa olarak belirlenir. Novatian'ın ise bu seçime bir tepki olarak, İtalya'nın farklı bölgelerinden üç piskopos bulduğu ve önce onları sarhoş ettiği sonra da onları zorlayarak kendini papa olarak

²⁴ Chapman, "Novatian and Novatianism", s. 138; Arthur Cushman McGiffert, Eusebius, *The Church History*, 6.43.16., (dipnot, 2131).

²⁵ P. H. Weyer, "Novatian (Antipope) and Novatianism", *New Catholic Encyclopedia*, Thomson Gale, Washington 2003, X, 464.

²⁶ Cyprian, *The Epistles of Cyprian*, 51.24.

²⁷ Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, İnsan Yayınları, İstanbul 2009, s. 219-20. Bu hususta daha ayrıntılı bilgi için aynı esere bakılabilir.

kutsanmasını sağlattığı iddia edilir. Böylece aynı anda ikinci bir Papa seçilmiş olur. Doğal olarak merkezi kilise, Novatian'ın papalığını onaylamaz ve yanlış yaptığını göstermek için kendisini *antipapa* ilan eder.²⁸

Burada değerlendirilmesi gereken iki husus bulunmaktadır. Birincisi, Novatian'ın Papa seçilmesinin olabirliği/olamazlığı ikincisi ise onun neden böyle bir tercihte bulunduğu. Merkezi kilise ilk hususta Novatian'ın Papa seçilmesinin olamazlığına dair yukarıda bahsedilenlerin (vaftiz, konfirmasyon, din adamı atanması) dışında her hangi bir yorumda bulunmaz. Yani onlara göre Novatian Papa seçilemez. Oysa Novatian'ın da en az Cornelius kadar seçilme hakkı vardır. Çünkü papaz olarak kilisede görev yapmaktadır. İkinci mesele olan tercih sebebi ise, Novatian'ın bu seçimle kişisel çıkarlarını gözettiği şeklinde açıklanmaya çalışılır.²⁹ Hatta onun ayrılıkçı bir hareket başlattığı için zorunlu olarak kendisini teolojik bir zemine dayandırdığı da ileri sürülür ve piskopos seçilmesinden önce teolojik bir farklılığının olmadığı söylenir. Bundan dolayı da piskoposluk tercihinin teolojik değil kişisel olduğu ifade edilir.³⁰ Oysa Novatian'ın tercihi bu kadar basit açıklanamaz. Zira Novatian, merkezi kilisenin bazı görüşlerinde (özellikle, *lapsler*) hata yaptığını düşünmektedir. Dolayısıyla kendini Papa ilan etmekle o, İsa'dan beri süregelen doğru inancı devam ettirmeyi istemektedir. Bundan dolayı da onun Papa seçilmesini, teolojik boyutu görmezden gelinerek sadece kişisel tercihlerle veya Cornelius'un seçilmesini çekemediği için böyle bir yola başvurduğunu iddia ederek³¹ açıklamaya çalışmak, gerçeği tam olarak yansıtmaz.

Bu seçimden hemen sonra Cornelius, yazdığı mektuplarında Novatian'ın piskopos olmasını eleştirmiştir. O, Novatian'ın piskopos olmayı önceden beri çok arzuladığını ve bunun için uygun bir zaman gelinceye dek isteğini gizleyerek beklediğini belirtmiştir. Novatian'ı piskoposluğa getiren kimselerin en başından beri Novatian'ın tarafında olduklarını ve onun, bu kimseleri, kendi isyanını gizlemek için bir pelerin gibi kullandığını iddia etmiştir.³² Böylece Cornelius, Novatian'ın piskopos seçilmesini, bir hırsın yansıması ve düzmece şeklinde gerçekleşen bir olay gibi göstermek istemiştir.

Cornelius'un bu iddiaları doğal olarak bazılarınca eleştirilmiştir. Bu kimselere göre Novatian, piskoposluk seçimlerinde Cornelius'un en kuvvetli

²⁸ Eusebius, *The Church History*, 6.43.9.; Chapman, "Novatian and Novatianism", s. 138-9; Weyer, "Novatian (Antipope) and Novatianism", s. 464.

²⁹ Harnack, "Novatian", s. 1671; E. W. Watson, "Novatianists", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings, Charles Scribner's Sons, New York 1917, IX, 399.

³⁰ Quasten, *Patrology*, II, 214.

³¹ P. A. B. Llewellyn , "The Roman Church during the Laurentian Schism: Priests and Senators", *Church History*, 45/4, 1976, s. 422.

³² Eusebius, *The Church History*, 6.43.5.

rakibi olmasına rağmen piskoposluğu istemesi gibi bir durum söz konusu değildir. O dönemde Hıristiyanlar *laps*lerin Hıristiyanlığa geri alınıp alınmaması hakkında mezhepsel veya ayrı bir grup olarak olmasa da zihnen ikiye bölünmüş durumdadır. Cornelius, alınmaları gerekir diyen grubun (ılımlıların) en önemli temsilcisi iken; Novatian ise, alınmaması gerekir diyen grubun (tutucuların) doğal bir lideri konumundadır. İşte, Cornelius'un 251 yılının Mart ayında piskopos seçilmesinden sonra Novatian da kendi mücadelesini sürdürmek için kendisini piskopos seçirmiştir.³³ Bu görüşten yola çıkarak, *laps*lere karşı takınılması gereken tavır başta olmak üzere kendi inandığı gerçekleri anlatmak ve kilisedeki kötü gidişi önlemek için Novatian'ın piskoposluğu istediği söylenebilir. Çünkü Novatian, kilisenin rahat davranışlara girerek aslından saptığını düşünmüş, bundan dolayı da piskopos olarak bu anlayışla mücadele etmesi gerektiğine inanmıştır.

Ayrıca Novatian'ın Roma'nın önde gelen Hıristiyanlarının desteğini alması, Cornelius'un aktardıklarının gerçekliğini zayıflatmaktadır. Her ne kadar Cornelius, Novatian'ın atamasını İtalyalı üç piskoposun yapmış olduğunu iddia etse de bu durum, onların Novatiancılar tarafından kandırıldıkları anlamına gelmemektedir.³⁴

Yine Novatian'ın piskopos olmayı istediği kabul edilse bile bu, anormal bir durum değildir. Çünkü Novatian Roma'da bulunan en önemli din adamlarından birisidir ve onun da içinde bulunduğu din adamları, Papa Fabian'ın şehit olması ile boşalan piskoposluk makamına on dört ay boyunca vekâlet etmişlerdir.³⁵ Din adamı olan, halk tarafından sevilen ve vekâlet tecrübesi bulunan birisinin piskopos olmayı istemesinin ise, anormal olmadığı ortadadır.

Piskopos seçiminden sonra hem Novatian hem de Cornelius karşı tarafı saf dışı bırakma ve taraftar bulma arayışına girer. Bu, her ikisinin de kendini haklı gördüğünün bir göstergesidir. Bunun için takip ettikleri en etkili yollardan birisi, Hıristiyanlıkta sıkça karşılaşıldığı üzere, diğer piskoposlara mektup göndermektir. Onlar, mektuplarında kendi teolojik düşüncelerini aktardıkları gibi kendileri hakkında yanlış anlatıldığına inandıkları hususların doğrusunu da anlatmaya dikkat etmişlerdir. Bunun için de mektupları sadece kendi taraftarlarına değil karşı görüşü paylaşan kimselere de yollamışlardır. Örneğin, Novatian'ın mektup gönderdiği kişilerden birisi, Cornelius tarafında yer alan

³³ Arthur Cushman McGiffert, Eusebius, *The Church History*, 6.43.7., (dipnot, 2117).

³⁴ A. Cleveland Coxe, (Çeviren ve notlar ekleyen), Anf 05, ccel.org'daki edisyon, s. 1459; Arthur Cushman McGiffert, Eusebius, *The Church History*, 6.43.7., (dipnot, 2117).

³⁵ Bkz. Cyprian, *The Epistles of Cyprian*, 30.

İskenderiye Piskoposu Dionysius'tur (ö:264).³⁶ Ancak bu mektup Dionysius üzerinde etkili olmaz. Nitekim Dionysius'a göre Novatian piskopos seçilmesini, kendisinin istemediği halde etrafındakilerin talepleri üzerine gerçekleşmiş bir hadise şeklinde resmetmiştir. Dionysius ise, Novatian'ın bu anlatısında samimi olmadığını düşünür ve Novatian'a “*madem istemeyerek bu vazîfeye geldin öyleyse gönüllü bir şekilde bu vazîfeyi bırak*” diyerek geri çekilmesini, böylece kiliseyi bölünmekten kurtarmasını tavsiye eder.³⁷ Bir diğer örnek Cornelius'un Novatian taraftarı Antakya Piskoposu Fabian'a mektup göndermesidir. Cornelius mektubunda, Novatian'ı gizli niyetleri olan birisi olarak kaleme alır.³⁸ Ancak bu mektubunda o da amacına ulaşamaz. Mektup göndermeye Cornelius'un önemli bir destekçisi olan Cyprian'ın da dâhil olduğu görülür. O da, Novatian'ın mektup göndererek kendi yanına çekmeyi başardığı Antonianus'a mektup yollar ve onun fikrini değiştirmeye çalışır.³⁹

Piskoposlara elçiler göndermek de taraftar kazanmak için yapılan uğraşlardan birisidir. Örneğin Novatian, Cyprian'a dört kişilik bir heyet yollar ve piskopos atanmasının onaylamasını ister.⁴⁰ Ancak Cyprian, doğal olarak bu isteği kabul etmez.⁴¹

Kısaca, Cornelius ve Novatian arasında temeli piskopos seçimlerine dayanan ciddi bir ayrılık bulunmaktadır. Her iki taraf da kendini haklı görmekte ve yaptıkları ile İsa'nın misyonunu sürdürdüklerine inanmaktadırlar. Kendi haklılıklarını göstermek için de yoğun bir çaba göstermektedirler. Novatian hakkında söylenenlerin ise, objektifliğine katılmak çok mümkün değildir.

Buraya kadar, Novatian'ın kişisel tercihlerinden dolayı kendisine yöneltilen eleştirilere dikkat çekildi. Şimdi ise, onu kilise içinde heretik olarak anılmasına neden olan *lapsîler* hakkındaki görüşlerine değinilecektir. Fakat öncelikle merkezi kilisenin bu hususta neler söylediğinin bilinmesi gerekir. Böylece Novatian'ın hangi görüşlere itiraz ettiği daha rahat anlaşılabilir. Bunun

³⁶ Bu mektup hakkındaki modern tartışmalar için bkz. Lincoln Blumell, “A Note on Dionysius of Alexandria's Letter to Novatian in Light of Third-Century Papyri”, *Zeitschrift für Antikes Christentum / Journal of Ancient Christianity (ZAC)*, 2010, 14/2, s. 356-61.

³⁷ Eusebius, *The Church History*, 6.45.

³⁸ *A.g.e.*, 6.43.5. Bu örneklerde de görüldüğü üzere, Novatian Antakya, Cornelius ise İskenderiye kilisesinde karşılık bulmuştur. Ayrıca bkz. Eusebius, *The Church History*, 6.46.3. Bu durum, şüphesiz bu iki kilise ekolünün geçmişinden bağımsız değildir. Zira bu iki kilise sadece bu hususta değil teolojiye dayalı daha pek çok konuda farklı düşünmekte ve birbirleri ile mücadele etmekteledir.

³⁹ Cyprian, *The Epistles of Cyprian*, 51.

⁴⁰ *A.g.e.*, 50.

⁴¹ *A.g.e.*, 51.

için de incelemeye, *lapsler* hakkında ilk ciddi kararların alındığı Kartaca Konsili'nden başlanabilir.

3. *Lapsler* Hakkındaki Düşünceleri

Din değiştirmeleri için Hıristiyanlara yönelik baskılar, sadece Roma'da değil tüm imparatorlukta olduğu için imparatorluğun her tarafında irtidat hadiseleri yaşanmış, bundan dolayı da *lapslerin* geri dönmesi sadece Roma Kilisesi'nin değil bütün kiliselerin gündemini meşgul etmiştir. Bu nedenle baskı hadiselerinin en çok yaşandığı yerlerden birisi olan Kartaca, *lapsler* hakkında tartışmaların da yoğun olarak yaşandığı yerlerden birisi olmuştur.⁴²

Cornelius ile Novatian arasındaki tartışmanın bir benzeri, Kartaca'da Piskopos Cyprian ile **Diyakoz Felicissimus** arasında yaşanmıştır. Ancak burada ufak bir farklılık vardır. Novatian, merkezi kiliseyi temsil eden Cornelius'u *lapslere* karşı takındığı yumuşak tavırdan dolayı eleştirirken; Felicissimus ise merkezi kiliseyi temsil eden Cyprian'ı *lapslere* yönelik sert tavırlarından dolayı eleştirmektedir. Yani Felicissimus, *lapslere* karşı çok daha yumuşak bir tavır sergilenmesini istemektedir. Bu yüzden ona göre *lapsler* hiç vakit kaybetmeksizin kiliseye geri alınmalıdır. Bu yönüyle de Felicissimus, Novatian'ın tam tersi bir noktada bir yer alır. İşte, Felicissimus'un bu görüşleri kilisede rahatsızlık uyandırır ve Cyprian da Kartaca'ya geri dönerek 251 yılının Mayıs ayında Kartaca'da ana konusunu *lapslerin* oluşturduğu bir konsil toplar.⁴³

Cyprian'a göre *lapsler*, kendi içinde kategorize edilmeli ve buldukları bu kategorilere göre değerlendirilmelidir. İlk grupta **Libellatici** (belge alanlar) diye isimlendirilen kimseler bulunmaktadır ki bunlara biraz ılımlı bakılmalıdır. Bunlar, gerçekte öyle olmadığı halde kendilerini pagan Tanrılarına kurban kesiyor gibi göstermek için imparatorluk yetkililerine rüşvet vererek **libellus** belgesini alanlardır. **Libellus** (çoğulu **libelli**), "mektup, sertifika" anlamlarına gelen, Roma vatandaşlarına verilen ve onların Roma İmparatorluğuna sadakatlerini ve pagan Tanrılarına kurban kestiklerini gösteren bir belgedir. (Son zamanlarda bu belgelerden kırk dört tanesi Mısır'da bulunmuştur.⁴⁴) Dolayısıyla **libellatici** grubuna giren kimseler, Hıristiyanlığı tamamen terk etmeyen ancak korku dolayısıyla putperest gibi görünen kimselerdir. İkinci grupta ise, **sacrifatlılar** (kurban kesenler) vardır ki Cyprian'a göre bunlara daha katı

⁴² Bu tartışmaların yaşandığı yerlerden bir diğeri İskenderiye'dir. İskenderiye Piskoposu Dionysus, Roma Piskoposu Fabian'a yazdığı mektubunda, İskenderiye'deki tövbe edenler ve oluşan ayrılmış gruplardan bahsetmektedir. Eusebius, *The Church History*, 6.46.

⁴³ Charles Joseph Hefele, *A History of Christian Councils*, T & T Clark, Edinburgh 1883, I, 93-4; Bradley M. Peper, s. 76-7.

⁴⁴ Henry Chadwick, *The Church in Ancient Society*, Oxford University Press, Oxford 2001, s. 149-50.

bakılmalıdır. Bunlar, gerçekten gönüllü olarak putlara kurban kesenler ve bilinçli olarak Hıristiyanlığı terk edenlerdir. Dolayısıyla *sacriyat*lar ve *libelatic*lerden farklılardır.⁴⁵ Bir tarafta kendisini, ailesini, evini vs. korumak için pagan gibi gözükenler; diğer tarafta ise ailesini, arkadaşlarını vs. yanına alarak putperest olanlar söz konusudur. Bir yanda, baskılardan dolayı din değiştirmek zorunda kalanlar; diğer yanda gönüllü bir şekilde dinini bırakanlar bulunmaktadır. İşte Cyprian, bu kimseleri net bir şekilde birbirinden ayırmış ve onların dönüşlerinin nasıl olacağı hakkında farklı görüşler ileri sürmüştür. Ona göre *libelatic*ler, hemen kiliseye alınmalıdır. *Sacriyat*lar ise, uzun ve ağır kefaretlere yüklenmeksizin bekletilerek, ölümlerinden kısa bir süre önce komünyona dâhil edilmelidir.⁴⁶

Bu görüşlerinden dolayı Cyprian'ın, dinden çıkışlara müsamahalı baktığı düşünülmemelidir. Çünkü o, dinin terk edilmesinin iyi bir şey olmadığını vurgular. Ancak, terk edenlere tamamen olumsuz bir gözle bakılmasını da doğru bulmaz. Onların Hıristiyanlıktan çıkmış olmalarının pagan dinlerini kabul ettikleri anlamına gelmeyeceğini belirtir ve daha ılımlı bir yol takip ederek, bu kimselerin tekrar Hıristiyanlığa kazanılması gerektiğini söyler. Aksi takdirde Cyprian'a göre onlar pagan inançlarına geri döneceklerdir ki bu durum, daha kötü bir şeydir. Ayrıca o, *laps*lere geri dönme yolu açıldığında kaldıramayacakları ağırlıkta kefaretlere verilmesi gerektiğini, verilse bile bu cezanın kademeli veya orantılı olarak uygulanmasını teklif eder.⁴⁷ Bu durum Cyprian'ın, dine geri dönüşleri daha kolay hale getirmek istemesinin bir yansıması olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla Cyprian, her kim olursa olsun, Hıristiyanlığı nasıl terk ederse etsin *laps*lere geri dönme yolunun açık olması gerektiğini düşünmektedir. Ancak o, dine dönüşlerin kabul edilmesi için baskı döneminin bitmesi gerektiği görüşündedir. Ona göre baskı dönemi bitmeden sadece, gerçekten pişman olanlar ve papazlara başvurarak onlardan *libelli pacis* (barış sertifikası) belgesi alanlar tekrar komünyona dâhil edilebilir. Ancak onlar da ölüm döşeginde olmaları gerekmektedir.⁴⁸

*Laps*ler hakkında Kartaca Konsili'nde konuşulan konulardan birisi de, mürtet din adamlarıdır. Bu kimselere yönelik yaptırımların konuşulması, dinden dönme hadiselerinin sadece halk seviyesinde değil kilisede din görevlisi olarak

⁴⁵ Üçüncü bir grup olarak pagan dini töreninde tütsü yakan *thurificat*lerden bahsedilir ki yapılan tartışmalara çok dâhil edilmemişlerdir. Genelde tartışmalar *sacriyat*lar ile *libelatic*ler hakkında yaşanmıştır.

⁴⁶ Cyprian, *The Epistles of Cyprian*, 51.13-7; Hefele, *A History of the Christian Council I*, s. 95; J. P. Kirsch, "Lapsi", *The Catholic Encyclopedia*, Robert Appleton Company, New York 1910, IX, 2; Chadwick, *The Church in Ancient Society*, s. 149-50.

⁴⁷ Cyprian, *The Epistles of Cyprian*, 48, 52.

⁴⁸ Kirsch, "Lapsi", s. 2.

çalışan, papaz hatta piskopos seviyesinde de gerçekleştiğini göstermesi bakımından önemlidir. Zira baskı sürecinde sadece Hıristiyan halk sindirilmemiş belki onlardan daha fazla Hıristiyan din adamları eziyetlere maruz kalmıştır.⁴⁹ Bunun doğal bir sonucu olarak din adamlarından da Hıristiyanlığı terk edenler olmuştur. Konsilde bu konu da ele alınmış ve onlardan geri dönmek isteyenlerin kabul edilip edilmeyeceği veya bunun nasıl olması gerektiği konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Bu hususta Cyprian, papaz ve piskoposların kefarete tâbi tutularak kiliseye alınmalarını ancak önceki yetkilerinin geri verilmemesi gerektiğini savunmuştur.⁵⁰

Novatian ve onun takipçilerinin durumu da Kartaca Konsili'nde konuşulan gündemler arasındadır. Eusebius'a göre konsilde Novatiancılar, "yabancı, acemi" şeklinde adlandırılmıştır. Bu yüzden onların, manevi bir tedaviye muhtaç oldukları kabul edilerek tövbe ve pişmanlık ile tedavi edilmeleri gerektiği üzerinde durulmuştur.⁵¹ Bunun doğal bir neticesi olarak Cyprian, bir mektubunda Novatian'ın da kiliseye dönmesinin mümkün olduğunu; bunun için onun tövbe ederek, nâdim bir şekilde kiliseye yönelmesinin yeterli olduğunu söylemiştir.⁵² Yani Cyprian'a göre ister *lapsi* olsun ister *heretik* ister din adamı olsun ister normal bir dindar, geri dönmek isteyen birisi tekrar dine girebilir. Yeter ki bu isteginde samimi olsun.⁵³ Nitekim Kartaca Konsili'nde, mürtetlerin dine girmelerinin teşvik edilmeleri ve bazı şartları yerine getirdiklerinde komünnyona dâhil edilmeleri yönünde alınan kararlar,⁵⁴ Cyprian'ın söz konusu görüşleri ile yakından ilişkilidir.

Eusebius'un ifadeleriyle Cyprian'ın aktardıkları göz önünde bulundurulduğunda konsilde diğer pek çok Hıristiyan konsilinin aksine yumuşak bir dil kullanıldığı söylenebilir. Kanaatimizce bunun temel nedeni, o dönemde oldukça fazla müntesibini kaybetmiş olan Hıristiyanların, enerjilerini kendi içlerindeki tartışmalarda harcamak yerine dışarıda bulunan kimselere (*lapsilere*) ayırmayı istemeleridir. Böylece baskı ve zulüm döneminde kaybettikleri müntesiplerini geri kazanarak eski durumlarına dönebileceklerdir.

⁴⁹ Baskı sürecinde özellikle din adamlarının daha fazla eziyete maruz kalmalarının nedeni, onların Hıristiyanlığı terk etmeleri durumunda normal halkın daha rahat döneceklerine dair olan kanıdır. W. H. C. Frend, "Review: The Empire and the Christians", *The Classical Review, New Series*, 22/3, 1972, s. 394. Ancak bu yorumu olumsuzlar bir şekilde din adamları ile halk arasında her hangi bir ayırım yapılmaksızın her iki tarafa da eşit baskı yapıldığı da ileri sürülür. G. W. Clarke, "Two Measures in the Persecution of Decius: Two Recent Views", *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 20, 1973, s. 118–23.

⁵⁰ Hefele, *A History of the Christian Council I*, s. 95.

⁵¹ Eusebius, *The Church History*, 6.43.2.

⁵² Cyprian, *The Epistles of Cyprian*, 66.2.

⁵³ *A.g.e.*, 26.

⁵⁴ Kirsch, "Lapsi", s. 2.

Kartaca Konsili, Cyprian'ın görüşleri çerçevesinde sona ermiştir. Felicissimus ve taraftarları aforoz edilmiş ve *lapsler* hakkında bahsedilen çerçevede kararlar alınmıştır. Alınan kararları Cyprian Roma'ya gönderir. Bununla o, hem Papa Cornelius'un onayını almak hem de Novatianlılara karşı nasıl bir yol izlenebileceği hakkında bir fikir vermek ister. Mektubu alan Cornelius ise, aynı yılın sonbaharında Roma'da bir konsil toplar. Dar katılımlı bu konsilin en önemli iki özelliği, Novatian'ın ve taraftarlarının aforoz edilmesi ve Kartaca Konsili'nde *lapsler* hakkında alınan kararların aynen kabul edilmesidir.⁵⁵

Bu aşamada Novatian'ın *lapsler* hakkındaki görüşlerine bakılabilir. Bu hususta temel olarak Novatian, Hıristiyanlığı terk ederek putperest olmanın ölümcül/affedilmez günahlardan (*peccata mortalia*)⁵⁶ birisi olduğunu söyler ve küfre giren birinin bu dünyada affedilmesi diye bir şeyden bahsedilemeyeceğini ifade eder.⁵⁷ Bu tür günahları bağışlama yetkisinin sadece Tanrı'da olduğunu, din adamlarının bu hususta söz sahibi olmadıklarının altını çizer. Bundan dolayı ölüm tehdidi karşısında bile olsa bir Hıristiyan'ın asla putperestliğe geçmemesi gerektiğini vurgular. Ancak baskı süreci devam ettiği müddetçe bu görüşleri savunsa da sürecin bitimi ile beraber görüşlerinde bazı yumuşamalara gider ve *lapslerin* tekrar dine girmeleri için teşvik edilmeleri gerektiğini belirtir. Bununla beraber bu kimselerin, komüniona normal Hıristiyanlar gibi tam olarak katılmalarını reddeder ve hayat boyu kefarete içinde olmalarının lüzumuna dikkat çeker.⁵⁸

Bu yönüyle Novatian'ın görüşleri ile Cyprian'ın görüşleri arasında önemli bir farklılık yok gibi gözükebilir. Ancak bu görüşlere daha dikkatli bakılarak bir karşılaştırma yapıldığında bazı temel farkların olduğu görülmektedir. İkili arasındaki temel farklılıklardan birisi, kurtuluşa ve kilisenin bundaki fonksiyonuna getirdikleri yorumda gizlidir. Cyprian, bir insanın kurtuluşunun kayıtsız şartsız kiliseye teslim olması ile (*salus extra ecclesiam non est / kilise dışında kurtuluş yoktur*) gerçekleşeceğine inanır. Novatian ise kiliseyi, azizler topluluğu olarak tanımlar ve bu kimselerin sadece, günahtan korunması gerekenlerin kimler olduğunu söyleyebileceğini iddia eder. Yani Novatian, din adamlarının bir insanın kurtulmasında etkili olamayacaklarını

⁵⁵ Hefele, *A History of the Christian Council I*, s. 96.

⁵⁶ “Bir kimse kardeşinin ölümcül olmayan bir günah işlediğini görürse, onun için dua etsin. Duasıyla kardeşine yaşam verecektir. Bu, ölümcül olmayan günah işleyenler için geçerlidir. Ölümcül günah vardır, bunun için dua etsin demiyorum. Her kötülük günahdır, ama ölümcül olmayan günah da vardır.” I. Yuhanna, 5:16-17.

⁵⁷ Adolf Harnack, *Outlines of the History of Dogma*, çev. Edwin Knox, Funk & Wagnalls Company, New York 1893, s. 108.

⁵⁸ Chapman, “Novatian and Novatianism”, s. 139; F. Hauser, “Lapsi”, *New Catholic Encyclopedia*, Thomson & Gale, USA 2003, VIII, 333. Ayrıca bkz. Tylor, *Early Church History*, s. 161-2.

bundan dolayı da kurtuluşun Tanrı'nın yargılaması ve merhameti ile olacağını ileri sürer. Tanrı'nın merhametinin açığa çıkması içinse kefarete, pişmanlık ve üzüntünün olması gerektiğini ifade eder.⁵⁹ Dolayısıyla Cyprian'a göre kurtulmak için kilise içinde bulunmak yeterli iken Novatian'a göre yeterli değildir. Novatian, din adamları ile onların beyanlarının bir insanı günahattan uzak tutmak için gerekli olduğunu ancak kurtuluş için ihtiyaç duyulan şeyin, Tanrı'nın merhameti olduğunu kabul eder.

Novatian ile Cyprian arasında bahsedilebilecek diğer bir farklılık, *laps*lerin dönüşünde tövbenin yeterli ve vaftizin gerekli olup olmadığıdır. Bu hususta Novatian *laps*lerin pişman olarak tövbe etmelerinin yeterli olmadığını bunun yanında bu kimselerin yeniden vaftiz (*re-baptism*) olmalarının gerekli olduğunu belirtir. Cyprian ise, yeniden vaftize gerek olmadığını, pişman olduklarını göstermeleri ve tövbe etmeleri halinde tekrar kiliseye alınabileceklerini dile getirir.⁶⁰

Bahsedilen teolojik farklılıkların yanı sıra konjonktürel gelişmelerin oluşturduğu görüş ayrılıkları da göz ardı edilmemelidir. Zira Cyprian, başlangıçta Novatian ile aynı düşünceleri paylaşmaktadır. Yani o, 'küfür gibi Tanrı'ya karşı işlenmiş suçlardan kurtuluşu kilise içinde değil Tanrı'nın merhametinde olduğu inancını' taşımaktadır. Bu görüş biraz önce de söylendiği gibi aynı zamanda, kilisenin geleneksel görüşüdür. Ancak dinden ayrılmaların önemli ölçüde artmasıyla Cyprian, bu görüşünü zorunlu olarak değiştirmek durumunda kalmış ve yukarıda bahsedilen çizgiye gelmiştir.⁶¹ Bu durumda Cyprian konjonktürel hareket etmiş, Novatian ve taraftarları ise, güncel gelişmelere takılmaksızın gelenekte var olan dogmaları yürürlükte tutmak istemişlerdir.

Aslında Novatian'ın *laps*ler hakkındaki görüşleri her ne kadar heretik kabul edilse de kilise kurallarına tamamen aykırı değildir. Çünkü bu görüşlerin kilise tarihinde izleri bulunmaktadır ve bulunduğu dönemde heretik kabul edilmemektedir. Nitekim Novatian'ın savunduğu görüş olan, ölümcül günahlardan herhangi birisini işleyen bir Hıristiyan'ın kiliseden resmi olarak aforoz edilmesi, 220 yılına kadar kilisede uygulanan bir kuraldır. Ancak **Papa Calixtus** (218-223), bu kararı uygulamayarak kendi dönemindeki *laps*lerin kiliseye geri dönmelerinin önünü açar. Bunun üzerine **Romalı teolog ve ilk antipapa kabul edilen Hippolytus** (ö:235), Novatian'a benzer ayrılıkçı bir hareket başlatır. Ancak problem fazla büyümmez ve kısa bir süre içinde çözüme kavuşturulur. 220-250 yılları arası kilise ile imparatorluk arasında her hangi ciddi

⁵⁹ Tylor, *Early Church History*, s. 162; Weyer, "Novatian (Antipope) and Novatianism", s. 465.

⁶⁰ Chapman, "Novatian and Novatianism", s. 191; <http://orthodoxwiki.org/Novatian>, 21.11.2014, 19:00.

⁶¹ Bryant, "The Sect-Church Dynamic and Christian Expansion in the Roman Empire: Persecution, Penitential Discipline, and Schism in Sociological Perspective", s. 325.

bir problem olmadığı için baskı zoruyla dinden çıkışlar olmaz. Dolayısıyla da *lapsler* konusu kilise gündeminin dışında kalır. Ancak İmparator Decius döneminde (249-251) baskıların yeniden başlamasıyla dinden çıkmalarda tekrar hareketlilik yaşanır.⁶² Çıkanların sayısının oldukça büyük rakamlara ulaşması ve kilisenin tövbesini kabul etmeyerek cemaate almadığı birisine, Tanrı'nın merhamet göstermeyeceğine inanılması, kiliseyi yeni kararlar almaya zorlar. Neticede Cornelius ve Cyprian başta olmak üzere merkezi kilise bu hususta yumuşak bir tavır göstererek Calixtus'u; Novatian da katı bir tutum izleyerek Hippolytus'u taklit eder.⁶³ Dolayısıyla Novatian dönemindeki tartışmaları düşünürken çeyrek asır önce yaşanan tecrübeler de göz önünde tutulmalıdır. Belki de bu gibi nedenlerden dolayı, "Novatian'ın *lapsler* hakkındaki görüşlerinde aşırı sert olsa da doktrinsel olarak ortodoks"⁶⁴ olduğu da söylenmektedir. Bundan dolayı onu, görüşlerinden dolayı hızlı bir karar ile heretik ilan etmek tam gerçekçi değildir.

Bu durumda bahsedilen konular göz önünde bulundurulduğunda, sadece *lapsler* hakkındaki görüşlerinden dolayı Novatian'a heretik demek biraz abartılı bir tanımlamadır. Çünkü o yeni bir şey söylememiş, kilise geleneğinin sürdürülmesini istemiştir. Bu nedenle belki ona yöneltilebilecek eleştiri, değişen şartlara uyum sağlayamayıp zamanın gerektirdiklerini okuyamamak olabilirdi. Ancak bunun yerine merkezi kilise, daha dışlayıcı bir tutum izlemeyi tercih etmiştir.

Önceki ihtilafı kıyaslandığında Novatiancı görüşün bir kriz haline gelmesinin nedenleri ise, bu defaki problemin daha büyük ölçüde ortaya çıkması; dinden dönenlerin daha baskılar devam ederken tekrar dine geri dönmeyi istemeleri ve kilisenin gerek görüş farklılığını hemen ortadan kaldırmada gerekse dine geri dönmek isteyenler karşısında hızlı bir refleks geliştirememesidir.⁶⁵ Fakat kanaatimizce daha önemli bir neden, Novatian'ın kendisini piskopos tayin ettirerek yeni bir kilise yapısı teşkil etmesidir. Çünkü bu hamlesiyle Novatian, ihtilafı teolojik düzlemde çıkartarak pratik/amelî bir düzleme taşımıştır. Bu hamlesini, 251 yılında Roma Konsili'nden aforoz

⁶² Aslında din değiştirmeler sadece baskı ile irtibatlı değildir. Bunun yanında kilisenin son dönemlerde rahat tavırlar içine girerek geniş ölçekte insanları kendi bünyesine katmak istemesiyle birlikte inanç bakımından daha zayıf kimseleri içine almasından kaynaklanan bazı nedenler de Hıristiyanlığın kolay bir şekilde terk edilmesinde etkili olmuştur. Bryant, "The Sect-Church Dynamic and Christian Expansion in the Roman Empire: Persecution, Penitential Discipline, and Schism in Sociological Perspective", s. 324.

⁶³ Harnack, "Novatian", s. 1670.

⁶⁴ J.N.D. Kelly, *Early Christian Doctrines*, Adam & Charles Black, London 1968, s. 204.

⁶⁵ Bkz. F. Hauser, "Lapsi", s. 333.

edildikten sonra yapmış ve kendine bağlı yeni kiliseler açarak bütün bir Hristiyan dünyada yayılma gayreti göstermiştir.⁶⁶

Bu durum, Novatiancılarının nezdinde merkezi kilisenin kutsiyetini kaybettiğinin göstergesidir. Çünkü Novatian, mevcut kilise yapısının kutsallığına inansaydı yeni bir oluşuma yönelmezdi. Aynı zamanda bu durum Novatian'ın ve görüşlerinin, tabanda kabul gördüğünün de bir işaretidir. Çünkü kendisine ibadet edilmek üzere gelmeyen bir kilisenin açılmasının bir anlamı yoktur. Açıldığına göre gelen vardır; gelen varsa da Hristiyan halk tarafından kabulü söz konusudur.

Kartaca ve Roma konsilleri sonrasında Novatiancılar, özellikle Kartaca'da faaliyetlerini yoğunlaştırmışlar ve piskoposluk makamına kendilerinden birisini getirmeye çalışmışlardır. Bunun için Kartaca Piskoposu Cyprian'ı kötüleyen mektuplar yazarak Roma'ya göndermişlerdir. Bunun üzerine Cyprian 252 yılının Mayıs ayında Kartaca'da bir konsil daha toplamış ve kendi durumunu sağlama almıştır. Bu konsilde konuşulan diğer meseleleri bir kenara koyarak *lapsi*ler hakkındaki kararlara bakıldığında önceki konsilden çok da farklı bir şey görülmemektedir. Yeni olarak söylenen, bir baskı döneminin daha yaklaştığı ve tövbe ederek Hristiyanlığa girmek isteyenlerin hızlı bir şekilde geri alınmasının gerektiğidir. Böylece bu kimseler, manevi koruma altına alınarak oluşması mümkün bu baskı sürecine hazırlanacaklardır.⁶⁷

Bu dönemde heretiklerin vaftizinin geçerli olup olmadığı yönünde yeni bir tartışma konusu daha ortaya çıkar. Örneğin, heretik kabul edilen bir kilisede vaftiz olan birisi, tekrar ortodoks Hristiyanlığa dönmek istediğinde vaftiz olmalı mıdır, olmamalı mıdır? Bazı piskoposlar, yeni bir vaftizin gerekli olmadığını, Numidia (Kuzey Afrika) civarındaki piskoposlar ise heretiklerin yaptıkları vaftizin geçersiz olduğunu bu nedenle kiliseye girmek isteyen birinin tekrar vaftiz olması gerektiğini söylerler. Konunun çözümü için 255 yılında Kartaca'da Cyprian'ın başkanlık ettiği ve yirmi bir piskoposun katıldığı küçük bir konsil daha toplanır ve Numidia piskoposlarının düşüncelerini doğrulayan kararlar alınır. Buna göre, vaftizin merkezi kilise dışında yapılması mümkün olmadığından heretiklerin vaftizi diye bir şeyden bahsedilemez. Çünkü tek bir vaftiz vardır, o da sadece ve sadece ortodoks kilisede yapılandır.⁶⁸ (Kilisenin kutsallığını ifade eden en önemli göstergelerden birisi olan vaftizin, heretikler

⁶⁶ Weyer, "Novatian (Antipope) and Novatianism", s. 464.

⁶⁷ Hefele, *A History of the Christian Council I*, s. 96-7.

⁶⁸ Cyprian, *The Epistles of Cyprian*, 70, 71, 72, 73; Hefele, *A History of the Christian Council I*, s. 99-100. Aynı tartışma Cyprian ile **Roma Piskoposu Stephan** (254-257) arasında da yaşanmıştır. Cyprian heretik kabul edilen kiliselerden Katolik Kilise'ye girmek isteyen birisinin vaftiz olması gerektiğini, Stephan ise buna gerek olmadığını savunmuştur. Heine, "Cyprian and Novatian", s. 156.

tarafından yapılamayacağı ifade eden bu karar, heretiklerin kilisenin manevi yönü ile hiçbir alakalarının olmadıklarını göstermesi bakımından da oldukça önemlidir.)

Bu tartışmanın konumuz için önemli olan yönü, heretik kabul edildiklerinden dolayı Novatiancılarını da kapsamasıdır. Nitekim Cyprian, yazdığı bir mektubunda, yukarıdaki karar ile benzer olarak, tek bir kilisenin olduğunu bundan dolayı da ikinci kilise diye bir şeyin kabul edilemeyeceğini söyler. Akabinde Novatian'ı ikinci bir kilise kurmakla suçlayarak onun yaptığı vaftizlerin geçersiz olduğunu ifade eder ve Novatiancılardan birisinin ortodoks Hıristiyanlığa girecekse yeniden vaftiz olması gerektiğini ileri sürer.⁶⁹ Yine Cyprian, kaleme aldığı bir diğer mektubunda merkezi kiliseden ayrılarak kendi yanına çektiği kimseleri tekrar vaftiz yaptığı için Novatian'ı sarkastik bir üslupla (insan taklidi yapan maymunlar tasviriyle) eleştirir. O, Novatian'ın kendisinin de heretik gördüğü kilise içerisinde, ayrılmadan önce vaftiz olduğunu hatırlatır. Dolayısıyla Novatian'a bu vaftizin de geçersiz olduğunu söyleyerek vaftiz etmeye kendisinden başlaması gerektiğini belirtir ve Novatian'ın tutarsızlığını göstermeye çalışır.⁷⁰

Cyprian'ın bu yorumlarına katılmak zordur. Çünkü kanaatimizce Novatian kendi vaftizinin geçerli olduğunu düşünmektedir. Zira onun diğer kimseleri vaftiz yapmasının nedeni olan kilisenin kutsallığının bozulduğuna dair olan inancı, Cornelius'un Papa seçilmesinden sonraki dönemi kapsamaktadır. Novatian, kilisenin henüz kutsallığını kaybetmediği bu seçimden önce vaftiz olduğu için de kendi vaftizini geçerli görmektedir.

Novatian'ın *lapsâler* hakkında ileri sürdüğü fikirlerin kısa bir zamanda yayılarak beğeni toplaması veya eleştirilmesi, zihinlerde bu şekilde konuların var olduğunu gösterir. Tartışmaların isimlerle beraber anılmaya başlamasıyla da Hıristiyan halk sadece, hangi ismin veya düşüncenin yanında yer alacağını tercih etmiştir. Neticede Novatian'ın savunduğu düşüncenin lideri olması, imparatorluğun farklı yerlerindeki halkı onun öncülüğünde toplanmasına yol açmıştır. Bu da tabanda gruplaşmalara ve bu gruplar da Novatiancı akımın *ayrılıkçı* bir konuma dönüşmesine neden olmuştur. Bu nedenle Novatiancılara yönelik önemli eleştirilerin geldiği hususlardan birisi de onların ayrılıkçı bir hareket başlatmasıdır.

⁶⁹ Cyprian, *The Epistles of Cyprian*, 75.2-3.

⁷⁰ *A.g.e.*, 72.2.

4. Ayrılıkçı Bir Hareket Olarak Novatianizm

Novatian'ın fitilini ateşlediği oluşumun, merkezi kilise tarafından sevilmemesi sadece teolojik meselelerden dolayı değildir. En az bunun kadar etkili olan diğer bir durum, Hıristiyanlar arasında neden olduğu ihtilafıdır.⁷¹

Yukarıda Novatian'ın, *lapsler* hakkındaki görüşlerini beğenmediği Cornelius'un Roma Piskoposu seçilmesinden duyduğu rahatsızlıktan dolayı kendini piskopos tayin ettirdiğinden bahsedilmişti. Novatian sadece bununla yetinmemiş ve ana kilisenin yanında her şehre piskopos veya papazlar tayin ederek ikinci bir kilise teşkilatı tesis etmiştir. Dolayısıyla merkezi kiliseye göre ayrılıkçı bir yapılanma meydana getirmiştir. Bundan dolayı, Novatian'ın fikirlerinin toplumdaki bağımsız bir gelişme göstermediği bilakis toplumu yanına alarak ilerlediği söylenebilir. Bir başka ifadeyle Novatian'ın düşünceleri, din adamlarının kendi aralarında oluşan bir görüş ayrılığı değil topluma yansıyan ve kendine taraftar bulabilen bir gerçekliktir. Bu nedenle Novatian'ın, Cyprian tarafından sapkın/kâfir (*heretic*) olarak tarif edilmesinin yanında ayrılıkçı (*schismatic*) olarak isimlendirilmesi de şaşırtıcı değildir.⁷² Hatta Novatian'a yönelik bu eleştirisinden dolayı merkezi kiliseyi anlamak çok zor değildir.

Aslında Novatian'ın yeni bir kilise yapısı teşkil etmesi, Calixtus döneminden itibaren başlayan ve Cornelius ile Cyprian'la birlikte artarak devam eden kilisenin rahat tavırlar takınmasına yönelik itirazının somutlaşmış bir şeklidir. Çünkü Novatian, kilisenin yanlış yönetildiğine inanmaktadır. Ayrıca kanaatimizce o, kurduğu teşkilatın yeni olduğunu düşünmez. Kendini İsa'dan beri süregelen kilisenin takipçisi, Cornelius ve Cyprian'ı ise kiliseyi ortodoks yapısından uzaklaştıran kimseler olarak görür. Dolayısıyla Novatian ile merkezi kilise arasındaki anlaşmazlık, her iki tarafın da kendini ortodoks, karşı tarafı ise heretik görmesine dayanmaktadır. Ancak Novatianizm, -kendisine yöneltelen teolojik eleştiriler bir kenara bırakıldığında- tartışmada kaybeden taraf olduğu için heretik bir akım olarak tarihte yerini almıştır.

O dönemde, eleştirilerin sadece Cornelius ve Cyprian ile sınırlı kaldığı düşünülmemelidir. Zira Novatian'ın ayrılıkçı olmasına dikkat çekenlerden birisi de, İskenderiye Piskoposu Dionysius'tur (248-264). O, yazdığı bir mektubunda Novatian'ı tenkit eder ve bazı kimseleri kandırarak kilisede bir ayrılık meydana getirdiğine dikkat çeker. Dionysius'a göre Novatian, kendi anlayışı dışında

⁷¹ Örneğin bkz. Cyprian, *The Epistles of Cyprian*, 48. 3.

⁷² Örneğin bkz. *A.g.e.*, 48. 4.

yapılan vaftizin geçersiz olduğunu ileri sürerek ana kilise bünyesinden ayrı düşündüğünü göstermiştir.⁷³

Merkezi kilise tarafından kendisine bu şekilde bakılan Novatianizm, Novatian'ın 258'deki vefatından sonra da ayrı bir kilise olarak devam eder. **Katharoi** (*καθαροί / saf*) (Latince: **Cathari** / İngilizce: **purist** veya **puritans**) ismini kullanarak varlıklarını sürdüren Novatiancılar, hızlı bir yayılma sürecine girerek Anadolu'da bazı şehirlerin piskoposluklarına sahip olurlar. Baskı sürecini tamamen bitirerek Hıristiyanlara imparatorluk içinde uygun bir ortam hazırlayan **Konstantin** (306-337) döneminde ise iyice rahatlarlar. Özellikle Novatiancı olan İstanbul Piskoposu **Acesius**'un, akımı temsilen Konstantin tarafından İznik Konsili'ne (325) davet edilmesi ve Acesius'un da konsilde alınan **homoousios** (**ὁμοούσιος / Baba ve Oğul'un aynı özden gelmesini ifade eder ve "aynı öz" anlamına gelir**) kararını desteklemesi, ellerini oldukça rahatlatır.⁷⁴ Hatta bu süreçte kilise ile aralarındaki buzlar dahi erir. Ancak bu durum şu soruları akla getirir. İznik Konsili'nde neler yaşanmıştır da her iki tarafta görüşlerinde yumuşamaya girmiştir? Dahası her iki tarafın bu yumuşak tavırlar alması nasıl değerlendirilmelidir ve bu durum Novatianizm'i nasıl etkilemiştir?

5. İznik Konsili ve Novatianizm'in Bitişi

İznik Konsili, İskenderiye'de ortaya çıkan ancak kısa bir sürede tüm Hıristiyan dünyasını etkileyen Aryüschü problemin çözümü için, İmparator Konstantin'in davetiyle 325 yılında toplanan ilk ekümenik konsildir. Yaşanan diğer gelişmeleri bir tarafa bırakarak İznik Konsili'nin konumuzla ilgili yönlerine bakıldığında ilk dikkat çeken husus, kilise tarihçisi Socrates'in, konsilde gerçekleşen bir konuşmayı aktarmasıdır. Bu konuşma, Novatiancılarının görüşlerini hem kendi ağzlarından duyma hem de Konstantin ve Socrates'in onlara bakış açılarını göstermesi bakımından kayda değerdir. Socrates'e göre Konstantin, Acecius'a neden kiliseden ayrıldıklarını sorar. Acecius bu soruya önce, vaftizden sonra kimsenin günah işlememesi gerektiğini hatırlatarak daha sonra da böyle bir günahı işleyen kimsenin tevbe etmesinin zaruri olduğunu söyleyerek cevap verir. Daha da önemlisi o, papazlar tarafından günahlarının affedilemeyeceğini çünkü günahı affetme yetkisinin sadece Tanrı'da olduğunu vurgular. Konstantin bu cevaptan memnun kalmış olmalı ki Acecius'a "*bir merdiven koy ve semaya tek başına tırman*" der.⁷⁵

⁷³ Eusebius, *The Church History*, 7.8. Dionysius'un Novatian hakkında bu şekilde düşünmesinde etkili olan kimse, Cyprian'dır. Nitekim, kilisenin önceden vaftiz ettiği kimseleri, Novatian'ın tekrar vaftiz ettiğini iddia eden kişi Cyprian'dır. Cyprian, *The Epistles of Cyprian*, 72.2.

⁷⁴ Socrates, *The Ecclesiastical History*, 1.10; 5.10.

⁷⁵ Socrates, *The Ecclesiastical History*, 5.10. Şunu da ifade edelim ki Konstantin, ölümünden kısa bir süre önce Novatiancılara yönelik bakış açısını değiştirerek onların halk içinde ibadet

Bir diğer **kilise tarihçisi Sozomen**'de (ö:447 veya 448) bu olayı aktarmıştır. Fakat o, farklı bir yorumda bulunarak Konstantin'in söz konusu ifadesiyle maksadının Acecius'u övmek değil kınamak olduğunu iddia eder. Çünkü ona göre Konstantin, kendini günahtan muaf görmemektedir ve bu nedenle de Acacius'un sözünü takdir etmesi mümkün değildir.⁷⁶

Normalde küçük bir anekdot gibi duran bu diyalog, birkaç husus hakkında yorum yapılmasını kolaylaştırdığı için önemlidir. Bunlardan birincisi diğer kilise tarihi yazarlarına kıyasla Socrates'in, Novatiancılara karşı daha ılımlı durduğunun bu diyalog ile anlaşılmasıdır. Çünkü böylelikle Novatianizm hakkında, muhalifleri haricinde bilgi öğrenme fırsatı yakalanabilmektedir. Elbette, bunun istisnaî bir durum olduğu unutulmamalıdır. Bir diğer husus, Novatian'ın görüşlerinin önemli ölçüde bozulmadan takip edilebildiğidir. Çünkü Acecius'un görüşleri ile Novatian'ın görüşleri aynıdır. Üçüncü bir husus da İmparator Konstantin'in Novatiancılara yönelik negatif bir bakış açısının olmadığı ihtimalinin mevcudiyetidir.

Şüphesiz konumuz açısından İznik Konsili'nde yaşanan en önemli gelişme, Novatiancılarının kiliseye tekrar kabul edilmelerinin bir gündem maddesi olmasıdır. Nitekim konsil kararlarının sekizinci kanonunda, Novatiancılarının (***Katharoi***) tekrar kiliseye alınmalarının önü açıılır. Hatta kilise tarafına geçtikleri takdirde, yani Katolik kilisenin dogmalarını kabul ettiklerini açık bir şekilde dile getirdiklerinde, atadıkları din adamlarının Katolik kilisenin din adamı sınıfına (*clergy*) dâhil edileceği söylenir. Ancak geçmeleri halinde, ikinci kez evlilik yapanlar ve *laps*lerden tekrar kiliseye girenlerle iyi iletişim içinde olmaları gerektiği de kendilerine söylenir. Novatiancılar da bu isteklere olumlu yaklaşmış olmalı ki, Roma kilisesi ile ilişkilerini düzeltirler.⁷⁷

Novatiancılarının, İznik Konsili ile tekrar kiliseye alınmalarının konuşulması, pek çok açıdan yorumlanması gereken bir durumdur. İlk olarak bu alınma, onların kilise tarafından heretik ve ayrılıkçı görüldüklerini gösterir. Çünkü heretik ve ayrılıkçı kabul edilmeselerdi geri alınmaları diye bir gündem olmazdı. İkinci olarak, Novatiancılarının görüşlerinde önemli bir değişikliğe gitmeden tekrar kiliseye kabulleri; “acaba Novatiancılar bahsedildikleri kadar heretik değiller miydi?” sorusunu akla getirmektedir. Üçüncü bir husus, atadıkları din adamlarının aynı statüde (papazsa papaz, piskopos ise piskopos)

etmelerini yasaklayacak ve kitaplarının yakılması emrini verecektir. Harnack, “Novatian”, s. 1672.

⁷⁶ Sozomen, *The Ecclesiastical History*, (Npnf 2/2), ccel.org'daki edisyon, 1.22.

⁷⁷ Philip Schaff, *The Seven Ecumenical Council*, (Npnf 2/14), ccel.org'daki edisyon, s. 62-7; Socrates, *The Ecclesiastical History*, 5.10. Novatiancılarının ikinci evliliğe sıcak bakmadıkları hakkında ayrıca bkz. Socrates, *The Ecclesiastical History*, 5.22.

katolik kiliseye dâhil edilecek olmaları ise, bu din adamlarının korkulduğu kadar ayrılık getirmediğini gösterecek olması yönüyle dikkat çekicidir.

Bu şartlarda, Novatiancılarının kiliseye tekrar alınmalarının ifade ettiği iki tutarsızlıktan bahsedilebilir. Birincisi, kilisenin uygulamalarından kaynaklanmaktadır. Çünkü onlar, dün heretik ve ayrılıkçı dediklerini bugün kiliseye kabul etmektedir. Diğeri de Novatiancılardan kaynaklanmaktadır. Zira onlar da dün kabul etmedikleri ve baskı gördükleri kilisenin çatısı altında olmayı bugün istemektedir.

Fakat burada asıl sorgulanması gereken, fikirlerde somut bir değişiklik olmamasına rağmen, her iki tarafın birden, tek çatı altında birleşmeyi nasıl kabul edebilecekleridir? Burada iki tarafla birlikte İmparator Konstantin'in de karşılıklı, konjonktürel çıkarları etkili olmuştur.

İmparator Konstantin açısından birleşme yorumlandığında onun, böyle bir birlikteliği istemiş olması makul gözükmektedir. Çünkü yöneticisi olduğu halkın ayrı gruplar halinde bulunması her zaman bir sosyal krizin başlangıcı olabilecektir. Tamamı ortak bir inanç etrafında birleşen halkın, yönetimi ise daha kolay olacaktır. Başka bir açıdan -Konstantin'in Hıristiyanlığı ne zaman benimsediği ve İznik Konsili ile Hıristiyanlığı tahrif edip etmediği tartışmaları bir kenara bırakılırsa⁷⁸ onun samimi bir Hıristiyan olarak bu ayrılıktan rahatsızlık duyması ve birlikteliği arzulaması da muhtemeldir.

Konu, Novatiancılarının bakış açısı ile ele alındığında, birleşmeye ılımlı bakmalarının nedeni daha anlaşılabilir. Zira böylece, oluşan bir ayrılığa son verecekler ve merkezi kilise ile ortak hareket etmenin avantajlarından yararlanabileceklerdir. Ayrıca Konstantin'in devreye girmesi ile ayrılığın bitirilmesi imparatorun bir gündemi haline gelmiştir. Dolayısıyla ayrılığı devam ettiren, yönetimin isteğine uymayan taraf olacak ve bunun sonuçlarına katlanmak zorunda kalabilecektir. Böyle bir durumun ise iyi sonuçlar doğurmayacağı oldukça açıktır. Bu endişeden dolayı da birleşmeyi kabul etmiş olabilirler.

Birleşme fikrine merkezi kilise zaviyesinden bakıldığında ise, yukarıdakilere kıyasla çok daha geçerli nedenlerinin varlığından bahsetmek mümkündür. Zira konsilin yapıldığı dönemde, İskenderiye merkezli başlayan ayrılıkçı hareket Aryanizm, genişleyerek devam etmektedir. Bu hareketin, kilisenin o vakte kadar gördüğü en önemli heretik ve ayrılıkçı akım olduğu göz önüne alındığında; böyle bir tehdit karşısında Aryanizm'e kıyasla daha kabul edilebilir olan Novatianizm, merkezi kilise tarafından daha anlayışla karşılanmış

⁷⁸ Bu tartışmalar için bkz. Hasan Darcan, "Athanasius ve İznik Konsili", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XV/28, 2013/2, s. 172-3 (dipnot 19).

ve oluşabilecek daha büyük ayrılıkların önüne geçilmek istenmiş olabilir. Ayrıca Aryanizm'in heretik olarak değerlendirilmesinin en önemli nedeni *homoousios* terimini kabul etmemeleridir. Dolayısıyla bu terimi savunanlar bu yönleri itibariyle merkezi kilisenin tarafında yer almış oluyorlardı. Novatianlar da *homoousios* fikrini savunarak Aryanizm'in karşısında merkezi kilisenin yanında yer almalarından dolayı da merkezi kilise Novatianlara daha olumlu bakmaya başlamış olabilir.

Kanaatimizce bu birleşmeyi mümkün kılan başka bir faktör ise, *laps*lerin artık gündemden düşmesidir. Çünkü baskı yoluyla dinden ayrılmalar olmadığı için ayrılan kimselerin geriye dönmeleri diye de bir gündemden bahsedilmeyecektir. İki kilise yapısı arasında en önemli farklılık olan konu ortadan kalkınca da, diğer meselelerde genel bir uyum içinde olan bu iki kilise, ayrılığı daha fazla sürdürmek istememiştir.

Novatianizm, İznik Konsili'yle merkezi kiliseye yakınlaşmakla birlikte konsil sonrasında da varlığını sürdürür. Merkezi kilise ile karşılıklı yumuşamaya gidilerek başlayan olumlu süreç, beşinci yüzyılın başlarında bozulur ve iki grup arasındaki çekişme yeniden alevlenir. Bize göre bunun başlıca nedeni, Aryüsçü problemin bu tarihlerde önemli ölçüde etkisini yitirmiş olmasıdır. Yani Aryüsçü problem ortadan kalkınca Novatianizm tekrar kilisenin gündemine girer. Zira Novatianlara bu dönemde en sert tepki Aryüsçü krizin ana vatanı olan İskenderiye Piskoposu *Cyrl* (412-444) tarafından gelir. O, Novatianların İskenderiye'deki kiliselerini kapatır ve eşyalarına el koyar.⁷⁹ Roma'da ise Papalar *Innocent I* (401-417) ve *Celestine I* (422-432), Novatianlarla mücadelenin önünü açarlar. Novatianlar, bu tarihten sonra Batı Hıristiyanları arasında, etkilerini gündendüneye yitirirler. Hatta *Salacialı Donatus*'ta olduğu gibi bazen bir piskopos kendi cemaati ile beraber Novatianizm'i terk eder.⁸⁰ Doğuda ise bir müddet daha varlıklarını sürdürseler de yedinci yüzyıl itibariyle tarih sahnesinden silinirler.⁸¹

SONUÇ

Başlangıçta *ortodoks*, *laps*ler hakkındaki görüşlerini açıkladıktan sonra *heretik*, yeni bir kilise kurmasıyla da *ayrılıkçı* kabul edilen Novatian, doğuşu, tekrar kiliseye alınması ve bitişiyile Hıristiyanlık tarihindeki en sıra dışı ekollerden birisi olan Novatianizm'in kurucusudur. Bu nedenle Novatianizm, merkezi kilisenin eleştirilerinin hedefinde olmuştur. Ancak bu eleştirilerin tamamına katılmak mümkün değildir.

⁷⁹ Socrates, *The Ecclesiastical History*, 7.7.

⁸⁰ Leo the Great, *Letters*, (Npnf 2/12), ccel.org'daki edisyon, 12.6.

⁸¹ Weyer, "Novatian (Antipope) and Novatianism", s. 465.

Bu eleştirilerin başında Novatian'ın vaftizi ve din adamı seçilmesinin geçersiz olduğu iddiası bulunmaktadır. Ne var ki bu iki eleştiri, Novatian'a en baştan beri yöneltilmemiş onun kendini Papa olarak takdis ettirmesinden sonra yapılmaya başlamıştır. Dahası bu süreçten sonra Novatian'la alakalı pek çok şey yanlışmış gibi anlatılmıştır. Sadece bu durum bile merkezi kilisenin Novatian hakkındaki görüşlerine katılmamak için yeterlidir. Kaldı ki hem Cornelius'un hem de Cyprian'ın aslında Novatian'ın vaftizinin geçerli olduğuna dair imaları, onların çelişkilerini anlamak için tatmin edicidir. Dönemin Papa'sı tarafından din adamı olarak atanması ve Roma'da bulunan din adamlarına liderlik yapması ise Novatian'ın, din adamı atanmasında her hangi bir problemin olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Bu eleştirilerden ikincisi Novatian'ın Papa seçilmesinin geçerli olmadığıdır. Bu noktada merkezi kilisenin eleştirilerine katılmak mümkündür. Çünkü her ne olursa olsun Hıristiyanlıkta ikinci bir Papa kabul edilemez. Ancak meseleye Novatian tarafından bakıldığında haklı gerekçelerinin olduğunu da görmek mümkündür. Nitekim Novatian, bu şekilde davranmakla Hıristiyanlığın bozulmasını önlemek istemektedir. En azından Novatian'ın Papa olmayı merkezi kilisenin iddia ettiği gibi kişisel çıkarlarını korumak için tercih etmemiş olma ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.

Bir diğer eleştiri, Novatian'ın *laps*lerin dine dönüşleri hakkındaki görüşlerinin yanlış olduğudur. Şunu belirtmek gerekir ki Novatian'ın *laps*ler hakkındaki görüşleri, kilisenin ilk kez duyduğu şeyler değildir. Çeyrek asır önce benzer görüşler zaten dile getirilmiş ve o dönemde ortodoks kabul edilmiştir. Dahası, Novatian'ın ileri sürdükleri kilise öğretileri ile birebir ters de değildir. Görüşlerinde yanlış olduğu kabul edilecekse bile Novatian'a söylenebilecek şey, dönemin şartlarının gerektirdiği şekilde teolojik yenilenmeyi yapamadığıdır. Bu nedenle bu hususta ona yöneltilebilecek eleştiri en fazla konjonktürel şartları iyi okuyamamak olmalıdır. *Laps*ler hakkındaki görüşlerinden dolayı onu heretik ilan etmek biraz abartılı bir yorum gibi durmaktadır. Ayrıca görebildiğimiz kadarıyla Novatian'ın görüşlerini merkezi kiliseye kıyasla daha fazla Yeni Ahit'e dayandırması, neye göre ve kime göre heretik sorusunu da akla getirmektedir.

Novatian'ın ayrılıkçı bir harekete liderlik etmesi de bir diğer eleştiridir. Aslında bu, Novatian'a yöneltilen en tutarlı eleştiridir. Çünkü bu tavrıyla onun doğrudan kiliseyi ikiye böldüğü ve inananlar arasına ayrılık getirdiği kabul edilebilir. Ancak bu durum, Novatian'ın durduğu yerden ele alındığında onun ikinci bir kilise yapısını teşkil etme nedeni, rahat tavırları ile ortodoks çizgiden ayrıldığını düşündüğü kiliseyi tekrar aslına döndürme gayretinden dolayı olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu konuda her iki taraf için de net bir şey söylemek biraz zordur.

Son bir husus ise, bir kriz olarak patlak vermesinden üççeyrek asır sonra İznik Konsili'nde Novatianizm'in kiliseye geri kabul edilmesinin konuşulmasıdır. Bu, hem merkezi kiliseye hem de Novatianılara bazı eleştirilerin yapılmasını mümkün kılmaktadır. Çünkü her iki taraf açısından konuya bakıldığında tartışmanın başladığı döneme göre teolojik yönden fazla bir değişiklik görülmez. Bu durumda söz konusu kabul, neredeyse uzun bir süredir devam eden tartışmanın anlamsızlığına işaret etmektedir. Her ne kadar iki kilisenin tekrar birleşmesini açıklayabilecek; İmparator Konstantin'in isteği, Aryüsçü problemin ortaya çıkması ve *laps*lerin artık gündemden düşmesi gibi bazı nedenler bulunsa da bunlar, bu kabulü bütün yönleriyle açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

Kısaca, kazanan ve kaybedenlerin olduğu bir tartışma din içinde gerçekleşiyorsa, kazananların ortodoks, kaybedenlerin ise heretik olduğu ön kabulünden hareketle Novatianizm'in kilise içindeki konumu daha rahat anlaşılabilir. Novatianistler, merkezi kiliseye karşı girdikleri tartışmada kaybeden taraf olmuşlar veya öyle kabul edilmişler bu yüzden -ve savundukları görüşlerinden dolayı- kendilerine heretik damgası vurulmuştur. Ancak görüldüğü üzere bu iddianın bazı sorgulanabilir tarafları bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Batuk, Cengiz, "Millenarianist Bir Hareket Olarak Montanizm", *Milel ve Nihal*, 1/1, 2003, 41-71.
- Blumell, Lincoln, "A Note on Dionysius of Alexandria's Letter to Novatian in Light of Third-Century Papyri", *Zeitschrift für Antikes Christentum / Journal of Ancient Christianity (ZAC)*, 2010, 14/2, 356-61.
- Bryant, Joseph M., "The Sect-Church Dynamic and Christian Expansion in the Roman Empire: Persecution, Penitential Discipline, and Schism in Sociological Perspective", *The British Journal of Sociology*, 44/2, 1993, 303-39.
- Chadwick, Henry, *The Church in Ancient Society*, Oxford University Press, Oxford 2001.
- Chapman, John, "Novatian and Novatianism", *The Catholic Encyclopedia*, Robert Appleton Company, New York 1911, XI, 138-41.
- Clarke, G. W., "Two Measures in the Persecution of Decius: Two Recent Views", *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 20, 1973, 118-23.
- Cyprian, *The Epistles of Cyprian*, (Anf 05), ccel.org'daki edisyon.
- Çoban, Bekir Zakir, *Geçmişten Günümüze Papalık*, İnsan Yayınları, İstanbul 2009.
- Darcın, Hasan, "Athanasius ve İznik Konsili", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XV/28, 2013/2, 169-91.
- Erbaş, Ali, *Hıristiyanlıkta İbadet*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2003.
- Eusebius, *The Church History*, (Npnf 2/1), ccel.org'daki edisyon.
- Frend, W. H. C., "Review: The Empire and the Christians", *The Classical Review, New Series*, 22/3, 1972, 392-94.
- Harnack, Adolf, "Novatian", *A Religious Encyclopaedia or Dictionary of Biblical, Historical, Doctrinal, and Practical Theology*, ed., Philip Schaff, Funk & Wagnalls Company, Toronto, New York & London 1894, III, 1669-72.
- _____, Adolf, *Outlines of the History of Dogma*, çev. Edwin Knox, Funk & Wagnalls Company, New York 1893.
- Hauser, F., "Lapsi", *New Catholic Encyclopedia*, Thomson & Gale, USA 2003, VIII, 333.
- Hefele, Charles Joseph, *A History of Christian Councils*, T & T Clark, Edinburgh 1883, I.

Heine, Ronald E., “Cyprian and Novatian”, *The Cambridge History of Early Christian Literature*, ed. Frances Young, vd., Cambridge University Press, Cambridge 2008, 152-60.

<http://orthodoxwiki.org/Novatian>, 21.11. 2014, 19:00.

Jerome, *Lives of Illustrious Men*, (Npnf 2/3), ccel.org'daki edisyon.

Kelly, J.N.D., *Early Christian Doctrines*, Adam & Charles Black, London 1968.

Kirsch, J. P., “Lapsi”, *The Catholic Encyclopedia*, Robert Appleton Company, New York 1910, IX, 1-3.

Leo The Great, *Letters*, (Npnf 2/12), ccel.org'daki edisyon.

Llewellyn , P. A. B., “The Roman Church during the Laurentian Schism: Priests and Senators”, *Church History*, 45/4, 1976, 417-42.

McGiffert, Arthur Cushman, (Çeviren ve notlar ekleyen), Eusebius, *The Church History*, (Npnf 2/1), ccel.org'daki edisyon.

Milman, Henry Hart, *The History of Latin Christianity*, Sheldon and Company, New York 1867, I.

Novatian, *A Treatise of Novatian Concerning the Trinity*, (Anf 05), ccel.org'daki edisyon.

Peper, Bradley M., *The Development of Mater Ecclesia in North African Ecclesiology*, (Basılmamış Doktora Tezi), Vanderbilt University, Tennessee 2011.

Philostorgius, *Church History*, çev. Philip R. Amidon, Society of Biblical Literature, Atlanta 2007.

Quasten, Johannes, *Patrology*, Christian Classics Inc, United States of America 1986, II.

Schaff, Philip, *The Seven Ecumenical Council*, (Npnf 2/14), ccel.org'daki edisyon.

Socrates, *The Ecclesiastical History*, (Npnf 2/2), ccel.org'daki edisyon.

Sozomen, *The Ecclesiastical History*, (Npnf 2/2), ccel.org'daki edisyon.

Tylor, Charles, *Early Church History*, Headley Brothers, London 1906.

Watson, E. W., “Novatianists”, *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hasting, Charles Scribner's Sons, New York 1917, IX, 399-401.

Weyer, P. H., “Novatian (Antipope) and Novatianism”, *New Catholic Encyclopedia*, Thomson Gale, Washington 2003, X, 464-6.